

بافت تاریخی ابیانه

روستای تاریخی ابیانه، در ارتفاعات رشته کوه کرکس و در دامنه جنوبی و بر روی بستر سنگی (زیه) واقع شده است. مجموعه بافت تاریخی با عناصر ارزشمند تاریخی آن به دلیل ارزشهای خاص معماری و همچنین ویژگیهای فرهنگی منحصر بفرد به شماره ۱۰۸۹ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است. در جنوب این بافت تاریخی، دره ای است که بخشی از اراضی کشاورزی و باغهای روستا در آن قرار دارند. پست ترین نقطه در بافت روستا خانقاه فقرا می باشد که در ارتفاع ۲۱۹۰ متری از سطح دریا و مرتفع ترین واحد مسکونی روستا در ارتفاع ۲۲۵۹ متر واقع شده است. بدین ترتیب بافت روستا در بستر شیب داری مستقر شده که ۶۹ متر اختلاف ارتفاع داشته و به دو بخش بافت روستا در بالای گذر اصلی با شیب متوسط ۳۴/۵ درصد و بخش پایین گذر با شیب متوسط ۱۳ درصد که نسبت به بافت شمالی هموارتر است قابل تقسیم می باشد. از منتهی الیه بافت روستا تا قله کوهی که روستا در دامنه جنوبی آن مستقر شده ۳۰ متر اختلاف ارتفاع وجود دارد. این کوه همانند دیوار صخره ای است که دارای شیب متوسط ۷۷ درصد بوده و در بالای آن دو قلعه دفاعی قرار دارد. نهر آبی نیز از میانه روستا و در ارتفاع ۲۲۱۶ متر در راستای غربی - شرقی جریان دارد.

بر اساس مطالعات انجام شده و شواهد موجود، مکان استقرار اولیه ابیانه در سمت شرق محل فعلی روستا بوده است این مکان از قلعه نراتون در میان باغات کنونی شروع شده و تا دروازه پایین ادامه داشته است. کاوشهای باستانی نیز استقرار سکونتگاه و سابقه زندگی در این محدوده را تایید نموده است. سکونت و بافت کالبدی از این منطقه به سمت غرب روستا گسترش یافته و به مرور زمان سکونتگاه اولیه تخلیه و خانه سازی در مکان فعلی روستا ادامه یافته است.

بافت تاریخی روستا در دامنه تپه و روبه جنوب قرار گرفته که در عرض شمالی - جنوبی دارای چهار شیب متفاوت است. کمترین شیب در نزدیکی اطراف رودخانه به طور متوسط ۵/۲ درصد است که بخشی از محله یسمون را تشکیل می دهد. بخش میانی تپه که در دو طرف گذر اصلی روستا قرار دارد با شیب متوسط ۲۴/۵ درصد، قسمتی از محلات یسمون و پل و هرده را در بر می گیرد. قسمت سوم که بخش عمده ای از محل پل و هرده در آن قرار دارد و شمالی ترین قسمت بافت تاریخی را تشکیل می دهد، شیب متوسط ۳۸/۵ درصد دارد. در نهایت بخش صخره ای تپه که همانند یک

دیواره عمل میکند در منتهی الیه شمالی تپه واقع شده و دو قلعه هرده و برازا(پل) بر روی این صخره ایجاد شده اند. این دیواره صخره ای حدود ۳۰ متر ارتفاع دارد .

با توجه به شرایط اقلیم سرد روستای ایبانه ، استقرار بافت روستا در ضلع جنوبی تپه امکان بهره گیری از نور آفتاب را فراهم کرده و در تامین شرایط آسایش در روستا موثر می باشد . علاوه بر آن بستر انتخاب شده برای سکونت در زمینهای صخره ای بوده که برای کشاورزی مناسب نبوده ولی بستر مناسبی برای ساخت و ساز و احداث بناها می باشد . یکی از دلایل ماندگاری طولانی خانه های گلی ایبانه نیز همین بستر صخره ای آن است . استقرار در دامنه تپه و وجود صخره سنگی همانند یک دیواره ۳۰ متری در قسمت شمالی آن ، در مواقع نامنی حفاظت خوبی ایجاد کرده است .

رنگ قرمز و پلکانی بودن ساختمانهای بافت تاریخی دو خصوصیت بارز سیمای روستای ایبانه می باشد و تصویر بصری آن در اذهان هر بیننده این دو ویژگی را تداعی می کند که ترتیب باغات سرسبز، ساختمانهای پلکانی قرمز رنگ، تپه ها و کوههای بلند که در ضلع شمال روستا قرار گرفته اند، در معرض دید قرار خواهند گرفت. ساختمانهای به هم فشرده و چند طبقه گنبد نیلگون زیارت در سمت شرق نیز از دیگر مشخصات این مجموعه تاریخی است که از هماهنگی و هارمونی متوازنی برخوردار است. در این افق دید به خوبی میتوان همخوانی با طبیعت و استفاده مناسب از زمین و محیط در اختیار را به خوبی مشاهده کرد. در صورتی که از نزدیک و داخل بافت به سیمای آن نگریسته شود، پرسپکتیوهای بدیعی در کوچه ها و گذرها مشاهده میگردد.

در این پرسپکتیوها، کنجها، پخها و زوایای دید و مراحل تکامل هنر معماری روستا قابل ملاحظه بوده و نمونه های متعددی از توجه به طراحی بافت و سیمای عمومی روستا قابل مشاهده است. به طوری که در مواردی ایوانها و پنجرههایی در معرض دید عابران قرار میگیرد که صرفاً به خاطر منظر عمومی و دید عابران طراحی و ساخته شدهاند. مثلاً منزل حقیقی در سر راه پخونگاه از جمله این موارد است. موقعیت قرارگیری این ساختمان در یک سه راه پرتردد موجب شده که ایوانی بر بالای سردر ورودی و در پاگرد پله احداث گردد. این ایوان هیچگونه کاربرد داخلی ندارد و احداث آن صرفاً به خاطر منظر بیرونی ساختمان بوده است. بسیاری از ایوانهای موجود در روستا اصولاً کارکرد داخلی

ندارند و عمدتاً به خاطر ایجاد فضای بصری مناسب برای عابران طراحی شده اند در مقیاس خردتر و دید نزدیکتر به دقت به طراحی و اجرای نمای ساختمانها پرداخته شده و جزئیات اجرایی، درها و

پنجره های چوبی از جمله شاخصه های سیمای عمومی روستا می باشند. به جرأت میتوان گفت که سیمای عمومی روستا موزه ای از انواع درها و پنجره های چوبی است که یادآور این صنعت در دوران صفویه است. (به دلیل همین ویژگی است که تقریباً تمامی گردشگران بدون آن که وارد فضاهای داخلی ساختمانها شوند) به جز بنای زیارت (از روستا بازدید کرده و ضمن توجه به هنر و معماری روستا، رضایت نسبی آنها حاصل میگردد. در واقع آنچه در اذهان عمومی وجود دارد، تصویر ذهنی از سیمای عمومی روستا است. ثبت تمامی کالبد روستا در سال ۱۳۵۴ به عنوان میراث فرهنگی ایران، عمدتاً ناشی از وجود این ترکیب، توازن و هماهنگی در سیمای عمومی روستا بوده است در روستای ابیانه یک گذر اصلی وجود دارد که دروازه بالا در غرب روستا را به دروازه پائین در شرق روستا متصل میکند. این گذر که در زبان محلی به آن راشته یا راسته به معنی راه مستقیم گویند، در مرکز روستا همچون ستون فقرات بافت عمل میکند. مراکز اصلی مذهبی روستا همچون مسجد جامع، حسینیهها (محل نخلها)، زیارت امامزادگان یحیی و عیسی (ع)، آب انبار اصلی روستا و آتشکده در کنار این مسیر قرار گرفته و بخشهای جنوبی و شمالی از طریق کوچه های شمالی و جنوبی به این گذر متصل میگردند علاوه بر معابر اصلی روستا، ساباط ها یا به عبارتی گذرهای سرپوشیده، از عناصر لاینفک بافت تاریخی روستای ابیانه محسوب می شوند. به طور کلی در روستای ابیانه ۴۹ ساباط وجود دارد که از این تعداد، ۴ ساباط در گذر اصلی روستا (راسته)، ۲۱ ساباط در محله پل، ۱۴ ساباط در محله یسمون و ۱۰ ساباط در محله هرده واقع شده اند

سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۵۴ محدودی را به عنوان عرصه ثبتی ابیانه مشخص کرد که حدود ۳/۱۷ هکتار مساحت دارد. ساختمان های دبستان، دبیرستان، درمانگاه و کارخانه برق که بین سالهای ۱۳۲۶ و ۱۳۴۵ احداث شده بودند، در منطقه پنجه علی قرار گرفته اند. همچنین مسجد حاجتگاه متعلق به دوره صفویه و باقیمانده قبرستان قدیمی ابیانه در این محدوده قرار گرفته و

مسجد پنجه علی نیز در منتهی الیه آن واقع شده است

روستای ایبانه دارای ۶ محله با نامهای هرده، یسمون، پل، پخونگاه، زیارگاه و پنجه علی میباشد. به جز محله پنجه علی که منطقه توسعه یافته در ۳۰ سال اخیر است، بقیه محلات ایبانه مربوط به بافت تاریخی روستا هستند. در یک تقسیم بندی کلی تر و براساس آنچه در روستا معروف است، محله پخونگاه زیرمجموعه محله یسمون و محله زیارگاه زیرمجموعه محله پل قرار دارد. بدین صورت بافت قدیم دارای ۳ محله هرده، یسمون و پل بوده است محله پل و اکثر مساحت محله هرده در شمال گذر اصلی روستا و در دامنه ای پر شیب قرار گرفته و محله یسمون و پخونگاه در جنوب گذر اصلی و در شیب ملایمی واقع شده اند. محله زیارگاه و پنجه علی هم در شمال غربی روستا واقع شده اند. حدود ۶۵ درصد مساحت محله زیارتگاه به کاربری های آموزشی، بهداشتی و توسعه بافت مسکونی در باغات تعلق دارد. محله پنجه علی (توسعه جدید) نیز که مساحتی حدود ۱۰۹۳۰۰ مترمربع دارد. این مساحت به تنهایی حدود ۶۰ درصد بافت قدیم روستا است. با وجود این که روستا به چند محله مختلف تقسیم شده، اکثر تأسیسات عمومی روستا در محور گذر اصلی و جنوب این گذر قرار گرفته اند. تمرکز این تأسیسات در این محور و جنوب آن می تواند به دلیل تسهیل دسترسی اهالی روستا و عبور آب از محور آن باشد. طی ۵۰ سال اخیر مراکز آموزشی و بهداشتی روستا در محله زیارگاه ساخته شده اند که دلیل اصلی آن وجود زمین خالی در این منطقه می باشد.

مجموعه بافت ارزشمند روستا دارای ضوابط مصوب بوده که بخشی از آن به شرح ذیل می باشد:

کلیه اقدامات از قبیل نو سازی ، تعمیر گسترش ، کاهش ، تغییر کاربری و هرگونه دخل و تصرف در کلیات و جزئیات عرصه تاریخی ایبانه لازم است تحت نظارت سازمان میراث فرهنگی ، گردشگری و صنایع دستی و با توجه به اصول و ضوابط زیر انجام گردد:

۱- دیوارها از مصالح سنتی ساخته شود و به کار بردن هر نوع مصالح و یا اندوهای دیگر در نماها و دیوارهای خارجی کلیه ساختمانها نظیر نمای آجری و سیمانی و ... ممنوع است. در صورت استفاده از آجر بایستی فرم و حجم بیرونی هماهنگ با الگوی سنتی ایبانه باشد و همچنین رو کار کاهگلی رعایت شود

- ۲- درب و پنجره‌ها چوبی و ابعاد و تزیینات آن مطابق الگو و تناسبات موجود ساختمانهای قدیمی باشد
- ۳- در مرمت بناها هیچ گونه دخل و تصرفی در پلان، نما، ابعاد درب و پنجره و احجام بنا مجاز نخواهد بود
- ۴- جابجایی و خارج کردن هر گونه مصالح و عناصر ساختمانهای ارزشمند قدیمی ممنوع است
- ۵- جهت حفاظت کالبدی از بافت و ابنیه و حفظ سیمای تاریخی ارزشمند روستا لازم است مالکین واحدهای متروک و سایر واحدهایی که نیاز فوری به مرمت دارند با هماهنگی پایگاه میراث فرهنگی ابیانه سریعاً نسبت به مرمت بناهای خود اقدام کنند
- ۶- پشت بام پس از ایزوله مناسب ترجیحاً اندود کاهگل و با آجر ختایی فرش گردد
- ۷- کولرها و دستگاههای خنک کننده در مکان پوشیده ایی قرار گیرد تا در معرض دید نبوده و برای اجرای آن محلی در نقشه ساختمان طراحی گردد.
- ۸- لازم است ساختمانهایی که قبلاً مغایر با اصول فوق مرمت، باسازی، نوسازی و یا احداث شده اند به تدریج نسبت به اصلاح و تغییر با توجه به الگوی سنتی معماری ابیانه با نظارت میراث فرهنگی اقدام نمایند.
- ۹- هر اقدامی در جهت تخریب طبیعت و منظر روستا از قبیل قطع درخت، خاکبرداری، کوه بری، تبدیل باغات و اراضی کشاورزی، تخریب چشمه ها تغییر مسیر جریان آب و ممنوع است.
- ۱۰- هر گونه ساخت و ساز، نصب دکل برق، آنتن تلویزیون و نظایر آن در روستای تاریخی ابیانه باید با تایید میراث فرهنگی ابیانه باشد.

محلہ ہا

